

МНЕМОНИЧЕСКАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ХРИСТИАНСКИХ КОНЦЕПТОВ В ПРОПОВЕДНИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ КИЕВСКОЙ РУСИ

Статья посвящена определению термина «концепт» с литературоведческой точки зрения, а также обозначению своеобразия такой его вариации, как «христианский концепт». Опорным является когнитивное направление исследования художественных текстов, поэтому закономерным кажется обозначение мнемонической составляющей христианских концептов как одной из интерпретационных интенций, что касается исторического и историософского аспекта. Специфику работы определяет не только использование нового концептуального анализа, но и попытка приобщить упомянутый метод к ведущим медиевистическим разработкам в современной парадигме исследования проповеднического жанра.

***Ключевые слова:** мнемоника, концепт, книжник-русич, проповедь, христианский концепт.*

*Syvets T. V., post-graduate stud.,
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

MNEMONIC COMPONENT OF THE CHRISTIAN CONCEPTS IN THE KYIV RUSS HOMILY LITERATURE

The article is devoted to determination of the “concept” definition from the literary point of view. In addition, there is defining of the peculiarity of such variation as “Christian concept”. The focus is at a cognitive direction for researching of the literary works. That is why it seems to be natural to trace a line over mnemonic component of the Christian concepts as one of the interpretative intention in some historic and philosophy aspects. Specification of researching depends on not just using of a new conceptual analysis but also on an attempt to include the mentioned method in a modern paradigm of the medieval studies according to the genre – Homily.

***Key words:** Christian concept, concept, homily, mnemonic study, the Kyiv Russ scripiter.*

УДК 821.14'06

*Черніченко А.О., студ.
Институт філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ*

МІФ ДИТИНСТВА В АВТОБІОГРАФІЧНОМУ РОМАНІ НІКОСА КАЗАНДЗАКІСА «ПОСВЯТА ЕЛЬ ГРЕКО»

Статтю присвячено спробі аналізу міфу дитинства головного героя в романі Нікоса Казандзакіса „Посвята Ель Греко”. Визначено, що в досліджуваному автобіографічному романі поняття міфу отримує авторське тлумачення. Архетипна складова та низка образів, на яких вона проєктується, підтверджують окремішність і неповторність особистісного міфу дитинства наратора.

***Ключові слова:** міф, міф дитинства, архетип, герої*

Останній роман у творчості грецького письменника Нікоса Казандзакіса „Посвята Ель Греко” (в оригіналі *Αναφορά στον Γκρέκο*) прийнято вважати автобіографічним, хоча його жанрова природа достоту складна: у цій розповіді про філософську подорож власним життям поєдналося вигадане та реальне, правдиве та навмисно перебільшене. Віднаходимо в тексті твору риси європейського роману виховання, роману про митця, але також травелогу (роману мандрів), як і елементи роману історичного. Нікос Казандзакіс пише про себе не лише як про унікальну, як і кожна, особистість, а як про частину своєї родини, а в ширшому розумінні, – як про одного із синів землі Криту. Становлення особистості наратора, яке в авторському світосприйнятті постає як „сходження” (гр. *αψίφορος*), є складним. Наскрізною темою роману є процес формування героя-наратора, його боротьби за вибір життєвого шляху. Запорукою успішного „сходження” найперше є засвоєння тих уроків, які герою дає життя з раннього дитинства. Зупиняємося в даній розвідці саме на цьому етапі в еволюції Нікоса, й узагальнюємо його духовний потенціал у науковій метафорі – міф дитинства.

Варто зазначити, що початкове значення міфу як розповіді про надприродні сили змінилося у процесі інтеграції даного поняття в науковий дискурс – зокрема, літературознавчий [3]. Так, академік Лосєв О.Ф. у своїй праці „Діалектика міфу” вказує, що міф є „образом буття *особистісного, особистісна форма, лик особистості*” [2]. Відтак, розуміємо, що кожна окрема особистість вибудовує власний міф, в залежності від чого його поняття модифікується. Так, у досліджуваному нами творі поняття „міф дитинства” отримує різні тлумачення. Автор у своїй ретроспекції вибудовує своєрідний синонімічний ряд, у якому дитинство та чистота, невинність, неупередженість перебувають на одному рівні. Дитина, як чисте творіння, що несе в собі подобу Богу, водночас постає творцем світу довкола себе, бо ж „*більше нічого не нагадає очі Бога так, як очі дитини; вони бачать світ уперше і, отже, створюють його*” [4, с. 45].

Проте на зміну „дитині-творцю” закономірно приходять „дитина-дослідник”, що ставить перед собою завдання не витворювати уявний світ, а пізнавати його. Нікос здобуває власний досвід, усе частіше переконується, що неможливо утриматися від спокуси, що призводить героя до втрати едемичної цілісності. Крім того, навіть елементарні знання, які Нікос здобуває у школі, раціональніше і точніше пояснюють стан речей у світі, пригнічуючи роль Творця, але при цьому нічого не здатне спростувати факт існування Господа для наратора. Втім, подібно до інших представників модернізму, Нікос Казандзакіс орієнтується на науковий образ світу. У такий спосіб, релігія для автора більше не слугує універсальною відповіддю на питання життя та смерті, а визначається вірою в існування справедливого і милосердного єдиного Бога, яке б ім’я йому не приписували люди.

У ретроспективі досвіду дитинства Нікоса-критянина зринають міфологеми, що свідчать про оприявлення в оповіді героїчного первня незвичайної дитини. Так, у виховному сюжеті згадуються два начала – вогню та землі, що становлять основу непримирної природи героя. Їхній появі Нікос завдячує саме предкам: войовничим, волелюбним піратам по батьківській лінії та спокійним, покірним землеробам – по материнській: „*У моїх жилах тече кров обох моїх батьків, одна – люта, жорстока та похмура, інша – ніжна, добра та праведна (...). Моя права рука дуже сильна, для*

неї взагалі не притаманна чутливість, вона цілком мужня. Моя ліва – надзвичайно, патологічно вразлива.” [4, с. 49] Такий образ пророкує і єдність, і конфронтативний характер різномасштабних імпульсів у свідомості майбутнього письменника.

Мати автора ззовні та й поведінкою нагадувала саяту, чого не скажеш про войовничого налаштованого батька, у чиїх жилах текла гаряча арабська кров. За традицією патріархального виховання, в родині домінує чоловік, тож капітан Міхаліс дбав про те, аби загартувати сина, не так фізично, як психологічно. Він учив його не боятися ворога, зберігати мужність і пам’ятати, що тільки вони, син та батько, можуть захистити їхню родину. Не дивно, що Нікос відчуває, ніби душа в його маленькому тілі зріє і росте з кожною годиною, навіть коли за стінами їх будинку вкотре триває різанина. Пізніше автор зауважить, що саме батьківській педагогіці він завдячує такими якостями, як „завзяття та витривалість, котрі завжди приходять [йому] на допомогу у складні часи” [4, с. 90-91].

Архаїчний імпульс плекання фізичної звитяги й моральної відповідальності в стосунках “батько-син” у романі певним чином модернізується. Батько героя завжди заохочував того прославляти землю своїх пращурів. Розуміючи, що син не стане воїном, чоловік ухвалює мудре рішення і відправляє сина на навчання, де той матиме простір для розвитку і можливості для вдосконалення. Згодом у листі до сина капітан Міхаліс напише: „Твій розум тобі не належить, він належить Критові. Тож заточуй його, скільки є у тебе сил, аби одного дня ти скористався ним, щоб допомогти у визволенні Криту. Оскільки ти не можеш допомогти руками, то чому ж не розумом? Це також зброя.” [4, с. 98]

Згодом головний герой зізнається, що в його ставленні до батька захоплення межувало зі страхом: капітан Міхаліс втілював таку могутню силу, біля якої всі інші втрачали віру у власні можливості. Образ батька постає не лише в перспективі героїчного міфу, в його впливі на сина відчутний Едипів комплекс, що дещо знижує мотив героїчного в становленні наратора, але не заперечує його. На нашу думку, в образі наратора наявні також риси героїчної дитини, як її представляв Юнг: постійні випробування, які проходить такий персонаж, лише загартовують його [1].

Важливе місце у виховному сюжеті автобіографічного роману Казандзакіса належить етапу навчання. Основам письма та читання ще до школи його навчила пані Арете (із грецької ἀρετή – доблесть, досконалість [5, с. 57]), яку Нікос шанував усе своє життя. Утім характеристика шкільного життя наратора в романі двоїста – об’єктивацію його в тексті супроводжує іронія. Батько та дядько, допомагаючи перекласти невідоме для Нікоса слово, дають неправильну інтерпретацію, яку школяр сприймає за правду. Проблема в тому, що вчитель на уроці не зважувався виправити його помилку, адже батько Нікоса користувався неабияким авторитетом та повагою як у родині, так і серед жителів міста. Зі стриманою іронією Казандзакіс згадує також учителя Святого Письма, який забороняв учням вдумуватися у зміст текстів священної історії („нам не треба цього розуміти. Це гріх!”), або дивакуватого пана Красакіса, для якого чистота зовнішня була необхідною передумовою чистоти духовної: „[Бути людиною] означає митися з милом. Лише мозку недостатньо, (...) мило також необхідне” [4, с. 56]. У початковій школі Нікосові довелося також зітнутися і з

учителем з Афін, що вважав себе носієм нової Педагогіки. Уся його „Нова Педагогіка” полягала у тому, що він шмагав своїх учнів за недоречні питання й непослух. Бідлашні учні називали його „Чоловіком Нової Педагогіки”, адже вважали Педагогіку його молодію дружиною.

Мотив навчання поєднується в тексті з мотивом подорожі, яка змінює ціннісні орієнтири юного героя. Після бійні, влаштованої турками в місті Мегало Кастро, де проживала сім'я Нікоса, родині довелося переїхати на острів Наксос. Тут хлопчик продовжив навчання у Французькій школі, де викладали католицькі священники. В цей час Нікосу вдалося перевершити своїх однокласників, а за словами вже дорослого наратора, це Крит здійснив таку метаморфозу, адже критський дух завжди покликаний тільки перемагати. Пристрасть Нікоса до свободи поступово переростає у пристрасть до краси, в жагу до знань, що відкривають йому двері у великий світ – той, що існував за межами Криту. Так Нікос приходить до розуміння, що „світ – більший від Греції, страждання всього світу – більші, ніж його власні, і що жага до свободи не була прерогативою винятково критян, а становила одвічну боротьбу всього людства” [4, с. 96].

Окрім уже акцентованих особистісного та соціального аспектів духовного формування майбутнього автора, варто підкреслити ще один аспект самоідентифікації героя. Разом із прагненням свободи Нікос жадає святості, адже ще повитуха пророкувала малому майбутнє священника. Згодом ця ідея переростає у сокроренне поривання душі наратора. Казандзакіс до певної міри демістифікує розвиток цього бажання. Міф дитинства знову маркує іронія: бачимо це в роздумах наратора стосовно дотримання посту, в його асоціації зображення Ісуса Христа на іконі з образом померлого дідуся, у мріях про паломництво на святу гору Афон.

Попри цілеспрямованість юного Нікоса, він не міг протистояти впливам на його віру зовнішніх факторів. Так, під час навчання у вище згаданій католицькій школі на острові Наксос, хлопець піддався порадам наставників і ледь не поїхав продовжувати навчання до Ватикану: йому обіцяли блискучі перспективи, майбутнє кардинала і, основне, можливість впливати на долю рідної землі. Нікос наче й зважився таємно їхати до Риму, відмовившись від своєї сім'ї, бо так колись вчинив Ісус Христос та його послідовники. Та останньої миті батькові Нікоса вдається повернути сина додому. За намір зрадити православному віру капітан Міхаліс назвав сина Юдою. Рідні пробачають Нікосові його гріх лише тому, що саме в цей час Крит звільняють від турецького панування.

Нашарування знань, досвіду, нав'язаних поглядів провокує духовну кризу Нікоса, біля витоків якої, як зізнається автор, його честолюбство та гордовитість. Душа наратора, як довідуємося, є „арена, де дві армії [Зло та Господь] зіткнулися й зійшлися разом” [4, с. 290].

Складна доля автора і його особливе світосприйняття змушує поставити під сумнів те, чи почував автор себе дитиною взагалі. Як переконаємося, навіть дитячі спогади, якими ділиться з читачем головний герой, не виглядають по-дитячому безтурботними, бо таким ніколи не було життя автора. Дуже чутливий, він глибоко переймається усіма проблемами, з якими стикається сам, а також близькі йому люди.

Отже, можна говорити про відносність поняття дитинства для Нікоса Казандзакіса: його погляди стрімко ставали усталеними, і він мав особисту думку стосовно кожного явища, з яким стикався.

Багатогранна та неординарна особистість Нікоса Казандзакіса, письменника і мислителя, формувалася в умовах, далеких від стабільності та гармонії. Нікос змалку бажав бути вільним; як син своєї землі, він прагнув свободи для неї, але ще в дитинстві йому довелося пізнати велику ціну, яку треба за цю свободу сплатити. Історію становлення Нікоса Казандзакіса в романі „Посвята Ель Греко” ускладнено й тим, що третьою стороною суперечності між ним та фізичним світом виступав світ духовний. Герой уже змалку прагне віднайти того, кого міг би прийняти й визнати справедливим і праведним. Міф дитинства згодом остаточно поступається в романі міфу мандрів. Доросле життя відкріє Нікосові світ інших країн, культур, народів. Саме завдяки цьому він, носій творчої свідомості, людина, яка готова аналізувати, розуміти і творити, підніметься на ту вершину, якої так прагнув, виконає настанову свого славетного прашура-критянина Ель Греко: „Досягни неможливого!” [5, с. 23]

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Зеленский В.В.* Словарь аналитической психологии. – URL: <http://bookap.info/psyanaliz/zelenstk/>
2. *Лосев А.Ф.* Диалектика мифа. [Електронний ресурс] / Лосев Алексей Фёдорович // Миф есть личностная форма. М.: «Правда», 1990. – URL: <http://www.psylib.org.ua/books/losew03/txt07.htm>
3. *Словник літературознавчих термінів.* Миф. – URL: <https://www.ukrlit.net/info/dict/4oc41.html>
4. *Kazantzakis N.* Report to Greco. – Croydon: CPI Group (UK) Ltd., 1965 – 512 p.
5. *Καζαντζάκης Νίκος.* Αναφορά στον Γκρέκο // Αθήνα: 1965. – 621 σ.

Прийнято до друку 03.11.2017

*Черниченко А.О., студ.
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, Киев*

МИФ ДЕТСТВА В АВТОБИОГРАФИЧЕСКОМ РОМАНЕ НИКОСА КАЗАНДЗАКИСА «ОТЧЕТ ПЕРЕД ЭЛЬ ГРЕКО»

Статья посвящена попытке анализа мифа детства главного героя в романе Никоса Казандзакиса «Отчет перед Эль Греко». В исследуемом автобиографическом романе понятие мифа находит оригинальную авторскую трактовку. Архетипная составляющая и комплекс образов, на который она проецируется, подтверждают своеобразие и неповторимость мифа детства нарратора.

Ключевые слова: миф, миф детства, архетип, герой

**THE MYTH OF CHILDHOOD IN THE AUTOBIOGRAPHICAL NOVEL
BY NIKOS KAZANTZAKIS „REPORT TO GRECO”**

This article is dedicated to the analysis of the myth of childhood of the protagonist in the novel „Report to Greco” by Nikos Kazantzakis. It has been determined that in the autobiographical novel the concept of myth adopts the author’s interpretation. The archetypical component is represented via a range of images contributed to the peculiarity and uniqueness of the narrator’s myth of childhood.

Key words: myth, myth of childhood, archetype, hero

УДК 821.134.2-31 «196/199» Іспанія

Шестопал О. Г.,
к.філол. н., асист., Інститут філології
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

**СТРАТЕГІЇ НАРАТИВІЗАЦІЇ ПАМ’ЯТІ
У РОМАНІ МАНУЕЛЯ РІВАСА «ОЛІВЕЦЬ ТЕСЛІ»**

Стаття присвячена розгляду оповідних стратегій репрезентації індивідуальної та колективної пам’яті в іспанській сучасній прозі на прикладі роману галісійського письменника Мануеля Ріваса «Олівець теслі».

Ключові слова: пам’ять, наративна техніка, метафора «промовистої деталі», постмодернізм

Роман галісійського письменника Мануеля Ріваса «Олівець теслі» (1998) продовжує тенденцію, що виникла в іспанській літературі після смерті Франко у період так званого «переходу» від тоталітарного режиму до демократії, коли почали з’являтися твори, присвячені пам’яті про трагічні події Громадянської війни 1936-1939 років і спрямовані на пізнання й осмислення минулого як необхідної умови для правильного розуміння теперішнього. Рівас як представник вже нового покоління іспанців, для яких спогади про саму війну, за словами автора, є лише «тінь спогадів», створює роман, в якому прагне показати, як ця тінь «висвітлює» дійсність у добу постмодерну. З огляду на це, аналіз оповідної структури роману має розкрити не лише те, яким чином минуле зумовлює розуміння теперішнього, але й те, як фрагментарна та децентрована суб’єктивність, властива постмодерній добі, конструює наше розуміння минулого.

Вдаючись до різноманітних наративних технік (множинності дієгетитичних рівнів, діалогічної фокалізації, метаоповідних прийомів тощо), Рівас створює калейдоскопичний наратив, в якому чергуються два основних наративних голоси: героя-оповідача Ербаля та всезнаючого наратора. Водночас автор наголошує на діалогічності цього наративу, час від часу вставляючи репліки ще зовсім юної повії, яку захоплює